

aile fertleri esir edilerek Bağdat'a gönderildi. Hurşid'in oğlu Hüzmüz hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Kızlarından birini Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr almış, diğelerini de kardeşi Abbas'a vermiş ve Abbas'ın ondan İbrâhim adlı bir oğlu olmuştur. Mehdi ise Hurşid'in amcası Ferruhân-ı Kûçek'in kızını almış ve ondan Mansûr adlı oğlu dünyaya gelmiştir. İbrâhim b. Mehdi-Lidînillâh'ın annesi de Dâbüyî hânedanına mensuptur.

Deylem ve Gîlân'da topraklarını kurtarmak için bir yıl boyunca asker toplamaya çalışan Hurşid başarılı olamayınca intihar etti (144/761). Hurşid'in ölümüyle Taberistan Abbâsîler'in eline geçerken Sâsânî Hükümdarı Kavâd'ın kardeşi Câmâsb'ın soyundan geldiklerini iddia eden Dâbüyî (Gîlân Şah) hânedanı da son buldu. Abbâsîler bölgeyi Âmul'deki valileriyle yönettiler. Abbâsî valileri 149 (766) yılına kadar İspahbed Hurşid adına para bastırmaya devam etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 166; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 333, 334; İbnü'l-Fakih, *Muhtaşaru Kitâbi'l-Büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1967, s. 307, 308, 309, 310, 311, 314; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 404, 479, 495, 508-509, 510-513; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân: An Abridged Translation of the Taberistan* (trc. E. G. Browne), London 1905, s. 113-122; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 468, 481, 482, 505, 506-507, 509-510; Zahîrüddîn-i Marâşî, *Târîh-i Taberistân* (nşr. M. Hüseyin Tesbîhî), Tahran 1345 hş./1966, s. 12, 14, 158; Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, II, 403, 404, 406; Zambaur, *Manuel*, s. 186; W. Madelung, "Kuzey İran'daki Küçük Hanedanlar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1986, V, 451, 452, 453; a.m.f., "Dâbüyids", *Elr*, VI, 541-544; Kasım İlgün, *Halife Mansur ve Dönemi: 136-158/754-775* (doktora tezi, 1994, MÜ Fen-Ed. Fak.), s. 107-108; Çerağali A'zamî Sengserî, "Sikkehâ-yı Taberistân", *Beresihâ-yı Târîhî*, VIII/1-2, Tahran 1352 hş./1973, s. 174-179; Cl. Huart, "Hurşid II", *İA*, V/1, s. 597-598; R. Vasmer, "Mazenderân", a.e., VII, 425-426; B. Spuler, "Dâbüya", *Elr* (İng.), II, 74-75; C. E. Bosworth, "İspahbadh", a.e., IV, 208; M. Rekaya, "*Khurşid*", a.e., V, 68-70.

AHMET GÜNER

HURŞİD AHMED PAŞA

(ö. 1238/1822)

Osmanlı sadrazamı.

Rumeli Valisi Selim Sırrı Paşa'nın âzatlı kölesidir. Önce Reîsülküttâb Râsîh Efendi'ye, daha sonra Kaptanıderyâ Küçük Hüseyin Paşa'ya intisap etmiştir. III. Selim tahta çıktıktan sonra (1789) mâbeyinci-

lik, tebdilcilik ve başçuhadarlık görevlerinde bulunan efendisi Hüseyin Paşa kaptan-ı deryâlığa tayin edilince (1792) muhtemelen onun yerine başçuhadar oldu. Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine (1798) Küçük Hüseyin Paşa ile birlikte Mısır seferine katıldı. Seferden sonra Hüseyin Paşa onu mîr-i mîrânlık rütbesiyle İskenderiye mutasarrıflığına tayin ettirdi (1802). Rumeli askeriyle birlikte Mısır seferine katılan ve Vali Hüsrev Paşa'yı makamından uzaklaştırarak kaleyi ele geçiren "serçeşme" Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın davetini kabul ederek Kahire'ye gitti (21 Mart 1804). Mehmed Ali Paşa'nın Bâbîâlî nezdinde yaptığı müracaat üzerine de Mısır valiliğine getirildi (Mayıs 1804). Herhangi bir rütbesi olmadığından kendi nüfuzu altında bulunacak valilerin iş başına getirilmesine çalışan Mehmed Ali Paşa Mısır'ın gerçek hâkimi, Hurşid Paşa da onun ihtiyaçlarını karşılamakla görevli bir memur mevkiindeydi. Hurşid Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın nüfuzunu kırmak için Şam taraflarından asker getirtti (Mart 1805). Ancak bu askerin kendisine karşı kullanılacağını anlayan Mehmed Ali Paşa da onun aleyhine çalışmaya başladı. Mehmed Ali Paşa'nın, Mısır'daki Kölemen beylerine karşı elde ettiği başarılarından sonra Hicaz'da büyük tehlike oluşturan Vehhâbîler ile yapılacak mücadele dolayısıyla vezâret rütbesi verilerek Cidde valiliğine tayin edilmesi Hurşid Paşa ile aralarındaki geçimsizliği daha da artırdı. Hurşid Paşa, bu yoldaki emirnameyi açıklamadan önce ulemâ ve şeyhleri toplayarak Mehmed Ali Paşa'nın karışıklık çıkarmaya çalıştığını, kendisinin dayandığı Arnavut askerlerinin ülkelerine dönmeleri gerektiğini, aksi halde Mısır dışına çıkarılmaları konusunda elinde padişah tarafından verilmiş yetki belgesinin bulunduğunu bildirdi. Mısır'dan çıkmak istemeyen Mehmed Ali Paşa'nın Şam'dan gelen askerleri de elde ederek şehri ele geçirmesi üzerine Hurşid Paşa Bâbîâlî'den gönderilen emri açıklamak zorunda kaldı.

Mehmed Ali Paşa'nın Cidde valiliğine tayin edildiğini bildiren Hurşid Paşa ona hil'at giydirdi (10 Mayıs 1805). Fakat merasimden sonra konağına dönerken Mehmed Ali Paşa'nın askerlerinin aleyhte tezahüratıyla karşılaştı. Sokaklara dökülen halk ve askerler de Mehmed Ali Paşa'nın lehinde gösteri yaptılar. Mısır ulemâsı ve şeyhleri Hurşid Paşa'dan görevini terketmesini istediler. Hurşid Paşa da sultanın emriyle geldiği görevini birkaç fellâhın isteğiyle terketmeyeceğini, padişaktan

yazılı emir gelinceye kadar kaleden çıkmayacağını bildirdi. Askerler ve halk kaleyi kuşatma altına aldı. Bunun üzerine Bâbîâlî, hem Mısır'daki karışıklıklara son vermek hem de Haremeyn'i korumak için daha önce Cidde valiliğine getirilen Mehmed Ali Paşa'nın Mısır valiliğine, Hurşid Ahmed Paşa'nın da başka bir göreve tayin edilmesine karar verdi (18 Haziran 1805). Padişahın bilgisi dahilinde sadâretten yazılan emirname Mısır'a gönderilerek ulemâ ve askerlerin huzurunda okundu (9 Temmuz 1805). Sadâret emriyle azledilmesini kabul etmeyen Hurşid Paşa kaleden çıkmayı reddetti. Donanma ile İskenderiye'ye gelen (19 Temmuz 1805) Kaptan Paşa'nın kaleyi terketmesi konusundaki uyarılarına da aldırmayan Hurşid Paşa, Kölemenler'den yardım alarak Mehmed Ali Paşa'ya karşı mücadeleyi sürdürmeye çalıştı. Bundan da bir sonuç alamayınca kaleden çıkmayı kabul etti ve Mısır'dan ayrıldı (6 Ağustos 1805).

Bir müddet İran seferlerine katılan Hurşid Ahmed Paşa Selânik, Bosna valiliklerinde ve Niş muhafızlığında bulunduktan sonra Mora ve Rumeli valiliklerine getirildi. Bu sırada devleti meşgul eden Sırp isyanını bastırmak üzere Sofya seraskerliğine tayin edildi. 1803'ten beri isyan halinde bulunan Sırlar'a karşı önemli başarılar elde etti. Sırlar'ın en büyük destekçisi olan Rusya, Bükreş Antlaşması ile (28 Mayıs 1812) Sırp isyancılarının eline geçen kalelerin Osmanlı Devleti'ne iadesini kabul etti. Fakat isyancılar antlaşmayı tanımadılar. Yeni bir boyut kazanan Sırp isyanını bastırmakta âciz kalan Laz Ahmed Paşa'nın yerine daha dirayetli bir kişi arandı ve bu iş için Sofya Seraskeri Hurşid Ahmed Paşa uygun bulundu. Laz Ahmed Paşa azledilerek Hurşid Paşa sadrazamlığa getirildi (27 Şâban 1227/5 Eylül 1812). Yeni sadrazama İstanbul'dan asker ve para gönderilerek bir an önce Sırp isyanının bastırılması emredildi.

Hurşid Ahmed Paşa, İstanbul'dan gelen askerlerle birlikte Niş'ten hareket ederek Sırbistan üzerine yürüdü. İsyançıların eline geçmiş olan kaleleri birer birer geri aldı. İsyanın ele başısı olan Kara Yorgi Avusturya'ya kaçtığından isyancılar dağıldı. Osmanlı ordusu hiçbir direnişle karşılaşmadan Belgrad Kalesi'ne girdi (3 Ekim 1813). Sırlar devlete bağlılıklarını bildirdiler; Hurşid Paşa da genel af ilân etti. Sırlar'ın elinde bulunan silâh ve cephaneyi toplattı. İsyan yüzünden yerlerini terkeden göçmenleri eski yerlerine iade

HURŞİD AHMED PAŞA

etti. Sadrazam Hurşid Paşa'nın Sırp isyanını bastırması İstanbul'da büyük sevinç meydana getirdi. II. Mahmud, sadrazamın İstanbul'a dönüşünün büyük bir merasimle karşılanmasını emretti. Dâvud Paşa sahrasında devlet ileri gelenleri tarafından karşılanan Hurşid Paşa kumandasındaki ordu büyük tezahürat arasında İstanbul'a girdi (16 Ocak 1814). Hurşid Paşa ve diğer kumandanlar padişah tarafından taltif edildiler.

İstanbul'a geldikten sonra Rus harbinin yol açtığı yaraları sarmak için ıslahata devam etmek isteyen Hurşid Paşa merkezde ve taşrada ortaya çıkan zorbarların tepkileriyle karşılaştı. Daha önce bu zorbarlarla mücadele etmek üzere mülkî ve askerî yetkililere tanınan hakların kötüye kullanılması yüzünden ülkede tam bir kanunsuzluk hâkimdi. Bazı yöneticiler, haklı veya haksız pek çok kimseyi yargılamadan idam etmekten çekinmiyordu. Hurşid Paşa, öncelikle bu tür kanunsuz davranışlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Bu sırada yeniçeri ağasının bazı küçük rütbeli subayları yargılamadan idam ettirmesi yeniçerilerin ayaklanmasına sebep olmuştu. Hurşid Paşa da II. Mahmud'un bu ocağı kaldırmak istediğini bildiğinden bu olayı vesile ederek Topçu ve Humbaracı ocaklarının yardımıyla Yeniçeri Ocağı'nın üzerine yürümek istedi. Fakat Yeniçeri Ocağı'na dayanarak çeşitli yolsuzluklara karışın ve padişahı da tesiri altında bulunduran Hâlet Efendi buna engel oldu. İsyancılar Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'yı katlettiler; bu arada olayları bastırmak için olağan üstü gayret sarfeden Hurşid Paşa, muhtemelen Hâlet Efendi'nin telkinleri sonucu olaylar karşısında pasif kalmakla suçlanarak sadâretten azledildi (20 Rebülâhîr 1230/1 Nisan 1815). Böylece toplam iki yıl altı ay yirmi yedi gün süren sadrazamlığı sona ermiş oldu.

Tekirdağ'da ikamete memur edilen Hurşid Paşa affedildikten sonra Bosna, Selânik, Anadolu ve Halep valiliklerine getirildi (1817). Bu görevde iken Mora'da Tepedelenli Ali Paşa isyanı patlak verdiğinden Mora valiliğine tayin edildi (1819). Bölgedeki bütün mülkî ve askerî yöneticiler Tepedelenli'yi yakalamakla görevlendirildiğinden bunlara kumanda etmek üzere Hurşid Paşa'ya Rumeli seraskerliği görevi de verildi. Halep'ten Mora'ya gelen Hurşid Paşa, ailesini ve bir miktar askerle kethüdâsını eyalet merkezi Trablî-çe'de bırakarak Tepedelenli'nin bulunduğu Yanya'ya gitti. Çok iyi tahkim edilmiş

olan Yanya Kalesi'ni kuşattı. Uzun süren muhasara sırasında Mora'daki Rumlar da ayaklandılar. Hurşid Paşa kuvvetlerinin bir kısmını Mora'ya gönderdi. Mora isyanı, kısa zamanda Tepedelenli hadisesinden daha tehlikeli bir hal aldığından Seyyid Ali Paşa müstakil olarak Mora seraskerliğine tayin edildi. Bu tayinden hoşlanmayan Hurşid Paşa, Seyyid Ali Paşa'nın yardım isteklerini geri çevirdiği gibi onu devlet nazarında başarısız gösterecek teşebbüslerden bile çekinmedi.

Hurşid Ahmed Paşa'nın İstanbul'daki kapı kethüdâsı aynı zamanda Hâlet Efendi'nin mühürdarı olan Said Mehmed Efendi idi. Hâlet Efendi, Hurşid Paşa'nın sadâretten azlinde rol oynamış olmakla birlikte onu bütünyle gözden çıkarmayarak kendi etkisi altına aldı; paşa da onun direktifleriyle hareket etmeye başladı. Hurşid Paşa, Yanya kuşatmasının uzaması üzerine kale içine casuslar göndererek içeridekilere çeşitli vaatlerle elde etti. Kaleliden kaçanlara rütbe, hil'at ve atıyyeler dağıttığı için Tepedelenli'nin etrafındaki asker sayısı kırk elli kişiye kadar düştü. Kaleye hücum edildiği takdirde Tepedelenli'nin cephaneliği havaya uçurabileceği tehlikesine karşı Hurşid Paşa teslim olması konusunda ikna yolunu denedi. Tepedelenli'ye haber göndererek İstanbul'a gidip devletin uygun bulacağı bir yerde oturmak ve verilecek maaşa razı olmak şartıyla canına dokunulmayacağı konusunda teminat verdiğini bildirdi. Mühür-lü bir belgeyi Tepedelenli Ali Paşa'ya gönderdi. Teklifi kabul eden Ali Paşa da kaleliden çıkarak İstanbul'a gidinceye kadar beklemek üzere Yanya gölündeki adaya çekildi. Hurşid Paşa'nın Tepedelenli'ye aman vermesi devletin yürürlükteki usullerine uygun olmasına rağmen Hâlet Efendi tarafından tasvip görmedi. Bu sırada ailesinin Rum isyancıları tarafından esir alındığını öğrenen Hurşid Paşa, bu meseleyi halledip bir an önce Rum âsileri üzerine yürüyebilmek için Tepedelenli Ali Paşa'ya daha önce verdiği emannâmeyi yok sayarak sahte bir ölüm fermanı hazırladı (sahte ferman için bk. Cevdet, XII, 220-221) ve uygulanması için adamlarından Köse Mehmed Paşa'ya verdi. Köse Mehmed Paşa yanına asker alarak adaya gitti ve fermanı Tepedelenli'ye bildirdi. Ali Paşa aldatıldığını anlayarak silâhına davrandıysa da vurularak öldürüldü (24 Ocak 1822). Tepedelenli Ali Paşa meselesini pek uygun bir şekilde olmasa da sona erdiren Hurşid Paşa'ya hükümet merkezinden çeşitli hediyelerle birlikte geniş

yetkilerini teyit eden ferman gönderildi. Mora ordusunun hazırlanması, sevk ve idaresi görevi de ona verildi. Böylece nüfuzu daha da artan Hurşid Paşa'nın ilk işi, Mora valisi ve seraskeri Seyyid Ali Paşa'yı azlettirerek yerine kendi adamı Dramalı Mahmud Paşa'yı tayin ettirmek oldu (26 Haziran 1822). Karargâhını Yanya'dan Yenişehir'e taşıyarak Rum isyancılarına karşı askerî hazırlıklara giriştiği bir sırada İstanbul'daki hâmisî Hâlet Efendi önce Konya'ya sürüldü, arkasından da idam edildi (Kasım 1822). Hurşid Paşa'nın kapı kethüdâsı Said Efendi, Hâlet Efendi'nin başına gelenleri bildiren bir mektubu gizlice Yenişehir'e (Teselya) gönderdiyse de bu mektup Hurşid Paşa'nın eline geçmedi. Ancak bu olayı öğrenince büyük bir telâşa ve korkuya kapıldı. Bir müddet sonra da üzüntüsünden hastalandı ve 4 Rebülevvel 1238 (19 Kasım 1822) tarihinde vefat etti.

Öldüğünde altmış yetmiş yaşlarında olduğu tahmin edilen Hurşid Ahmed Paşa'nın cesur, cömert, dürüst, fakat biraz safdil olduğu belirtilir. Bu saflığından dolayı kötü niyetli yakınlarının sözlerine inandığı ve bu yüzden yanlış işler yaptığı da rivayet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şânîzâde, *Târih*, I, 219-220, 271, 384-386; II, 31-33, 140-141, 172-179, 210, 234-240; III, 91-100, 139-144, 177; IV, 178-183; Hızır İlyas, *Târih-i Enderun*, İstanbul 1276, s. 90-91; Ahmed Rifat, *Verdû'l-hadâik*, İstanbul 1283, s. 8-11; Cevdet, *Târih*, VII, 253-255, 277-280; VIII, 23-26; IX, 131-133, 196; X, 84, 108-110, 143-144, 181-185; XI, 51-55, 59-60, 146-154; XII, 22-35, 55-59, 220-226; Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 106, 113, 126; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 81, 101-106, 492, 549; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1962, V, 2864-2865, 2882-2883, 2886, 2937; M. Cavid Baysun, "Ali Paşa", *İA*, I, 345-347; "Hurşid Paşa, Ahmed", *TA*, XIX, 390.

CEVDET KÜÇÜK

HURŞİD BÂNÜ NÂTEVAN (1830-1897)

Azerbaycanlı kadın şair
ve yönetici.

15 Ağustos 1830'da Karabağ'ın Şuşa şehrinde doğdu. Baba tarafından Karabağ'ın meşhur hâkimi İbrâhim Halil Han'ın, anne tarafından Gence hâkimi Cevad Han'ın torunudur. Bundan dolayı halk arasında "Han Kızı" adıyla meşhur olmuştur.

Hurşid Bânü halası Gevher Hanım'ın yanında yetişti; özel hocalardan Arapça,